

Peter Voleben

NAŠE DIVLJE NASLEĐE

Prevela s nemačkog
Jelena Kostić Tomović

 Laguna

Naslov originala

Peter Wohlleben

UNSER WILDES ERBE

Unser wildes Erbe by Peter Wohlleben © 2023 by Ludwig Verlag a division of Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH, München, Germany.

Translation copyright © za srpsko izdanje 2026, LAGUNA

**NAŠE
DIVLJE
NASLEĐE**

Ova knjiga podržava Projekat bukovih prašuma u okviru Volebenove Šumske akademije (*Waldakademie*) u Ajfelu. U prirodnom stanju, više od 90% površine Nemačke bilo bi prekriveno šumom, pre svega bukovim ili mešovitim šumama bukve i hrasta. Stare bukove šume često se nazivaju „prašumama Evrope“. Kao i tropske prašume, one su vrlo ugrožene. Danas bukove šume starije od 180 godina zauzimaju tek 0,16 procenata ukupne teritorije Nemačke. Upravo zato se šume obuhvaćene ovim projektom brižljivo štite i čuvaju za buduće generacije. Njihov značaj je višestruk: stare šume prirodno apsorbuju i skladište ugljen-dioksid, čime doprinose ublažavanju klimatskih promena, održavajući istovremeno bogatstvo živog sveta i raznovrsnost ekosistema.

Sadržaj

Predgovor: O drveću i ljudima	9
--------------------------------------	----------

Poglavlje 1: Mi smo još uvek životinje	15
---	-----------

1.1. Opasnost od izumiranja	15
1.2. Teritorijalno ponašanje	22
1.3. Sićušni a moćni	31
1.4. Pogrešan put	45
1.5. Šta je uopšte ta priroda?	65
1.6. Prirodna ravnoteža kao iluzija	72
1.7. Znanja naših starih	82

Poglavlje 2: Čovek – najpametnije biće na planeti?	95
---	-----------

2.1. Evolucija i inteligencija	95
2.2. Koliko je slobodna volja zaista slobodna?	116
2.3. Slon u prodavnici kristala – rast stanovništva	134
2.4. Apokalipsa kao mehanizam regulacije?	147

Poglavlje 3: Korenite promene	156
3.1. Buđenje iz isuviše slatkih snova	157
3.2. Tragedija zajedničkog dobra	178
3.3. Građanski saveti – demokratija budućnosti . .	187
3.4. Tehnika će to već rešiti	197
3.5. Čišćenje pred vlastitim vratima	217
3.6. Odricanje kao put do srećnijeg života	226
3.7. Učimo od drveća.	234
Napomene	237
O autoru	267

Predgovor

O drveću i ljudima

Jedna velika grupa živih bića koja žive u zajednici bezobzirno prisvaja životni prostor i menja ga, dovodeći do nestanka brojnih fascinantnih životinjskih vrsta. Nosorozi, slonovi i mnoge druge životinje povlače se pred njima i masovno izumiru.

Ovo što sam upravo opisao ne odnosi se na ljude, već na drveće. Mi drveće smatramo nežnim divovima, međutim, kada se međusobno udruži, ono u vlastitu korist može preobraziti čitave predele. Zar je zaista moguće da biljke nadvladaju životinje, da ih istisnu, pa čak i da dovedu do njihovog nestanka? Jeste, a odvija se neprimetno: svetlo na tlu se postepeno menja, na njemu raste sve manje i manje trave i drugih biljaka važnih za biljojede. Dakle, na planeti Zemlji nije nimalo neobično da se pojedina živa bića „laktaju“, menjajući pritom iz osnova sve oko sebe.

Tome pribegavaju čak i najsitnija bića. Pre oko tri milijarde godina bakterije su, proizvodeći kiseonik, izazvale pravu-pravcatu katastrofu. Za većinu vrsta u ono vreme kiseonik je bio smrtonosan otrov i doveo je do njihovog

izumiranja. Istovremeno, bakterije su utrle put vladavini biljaka na Zemlji. Danas sićušna bića (bakterije) zadivljujuće skladno sarađuju sa velikim (drveće), na primer u formiranju kišnih oblaka.

Ova međuzavisnost različitih vrsta fascinirala me je još u detinjstvu, pa sam se već tada pitao: kako se mi ljudi uklapamo u taj sistem? Ponašamo li se kao drveće i životinje, ili možda uopšte više nismo deo prirode?

Jedna od razlika između ljudi i drveća jeste u tome što drveće, uz pomoć gljiva, bakterija, insekata i hiljada drugih vrsta, gradi stabilne ekosisteme, koji se opiru promenama i hiljadama godina obezbeđuju relativno postojeane uslove za život. Šume održavaju vodene cikluse, hlade vazduh tokom leta i stvaraju plodno zemljište. Time one neprekidno učvršćuju i unapređuju temelje vlastite egzistencije, sve dok ledena doba ili vreli periodi iz korena ne promene pravila igre.

Za razliku od drveća, mi iscrpljujemo planetu, slabeći tako i temelje vlastitog opstanka, čak i pod najboljim klimatskim uslovima, i smanjujući vlastitu ekološku nišu. Promene u prirodi su normalne, ali one su se danas toliko ubrzale da im se većina vrsta, uključujući i nas same, ne može dovoljno brzo prilagoditi.

Homo sapiens je već u nekoliko navrata bio na ivici nestanka, ali su događaji ipak krenuli drugačijim tokom, uči-nivši nas tako najuspešnijim sisarima, možda čak isuviše uspešnim. Kako je došlo do toga? I da li se možda bližimo kraju svog dugog evolucionog puta?

Život na Zemlji postoji oko tri i po ili čak četiri milijarde godina.¹ Razvijao se sporo, od jednoćelijskih organizama do biljaka i životinja. Uz uspone i padove, izumiranje jednih

i nastanak novih vrsta, opšta putanja vodila je ka sve većoj raznolikosti i ka sve stabilnijim ekosistemima. I tako sve do trenutka kada su naši preci, pre oko 300.000 godina,² stupili na scenu i uključili se u igru života, isprva ne mnogo napadno.

Međutim, u ne tako davnoj prošlosti stvari su počele da izmiču kontroli, najpre polako, u vidu manjih promena, a potom sve brže, da bi poslednjih decenija sve postalo jasno da jasnije ne može biti: ljudska populacija raste, pustoši planetu, razara ekosisteme.

Kako je moguće da se jedna vrsta sisara ponaša tako auto-destruktivno? Da li to kod nas više ne funkcionišu prirodni mehanizmi regulacije? To bi značilo da nas je vlastiti razum osposobio da zaobiđemo zakone prirode.

Zar onda taj isti razum ne bi trebalo da nas osposobi da se vratimo na pravi put? Izgleda da ne, jer uprkos svim naporima i propisima, u atmosferu ispuštamo sve više gasova sa efektom staklene bašte, sečemo sve više šuma i lovimo sve više ribe, prazneći tako mora i okeane. A u meni godinama narasta sumnja da problemima pristupamo na potpuno pogrešan način. Strategije koje se zasnivaju na solarnoj energiji ili reciklaži, koliko god pojedinačno bile dobre, u zbiru ipak ne smanjuju potrošnju resursa, pa se pljačkanje prirode nezaustavljivo nastavlja.

Uveren sam da je već samo naše polazište pogrešno, jer potpuno potiskujemo svoju životinjsku prirodu, ponašajući se kao da je rešenje isključivo stvar razuma. Međutim, da je zaista tako, morali bismo uveliko da ostvarimo značajne uspehe u borbi protiv klimatskih promena i uništenja čovekove okoline. Veliki deo čovečanstva shvata da ovako više ne može. Naravno, uvek postoje moćne i bogate grupe koje sebično zahtevaju da skrećemo sa starog puta, ali bar

bi demokratski uređene države trebalo da brzo rešavaju probleme kada ih jednom prepoznaju.

Međutim, naučne analize nedvosmisleno pokazuju da sve mere koje preduzimamo dolaze prekasno i da su preslabе. Zato se postavlja ključno pitanje: držimo li zaista svoju sudbinu u vlastitim rukama ili su naše reakcije pretežno instinktivne, baš kao i kod svake druge životinjske vrste? Da li i dalje podležemo prirodnim regulacionim mehanizmima, kao i svi ostali?

Voleo bih da zajedno nađemo odgovor na to pitanje. Pogledaćemo paralele između ljudi i životinja u načinu na koji koriste resurse i u mehanizmima koji regulišu njihovu populaciju. Jer ako određena pravila života, osećanja i mišljenja važe za sav živi svet, možda se ta ista pravila odnose i na našu vrstu.

Samim tim, čak je i to kako ljudi danas uništavaju prirodu u početku bio prirodan proces. Svaka životinjska i biljna vrsta koristi svoje resurse najbolje što može, a nama to trenutno uspeva osobito dobro. Mi, međutim, nismo prva vrsta koja je tu priliku iskoristila do krajnjih granica, povukavši tako u propast i samu sebe, a i nebrojene druge vrste. Takvi poremećaji ne znače kraj ekosistema, već samo ponovno mešanje „karata života“. Prirodi samo treba vremena da zaleći rane, a brojne nove vrste i te kako će iskoristiti priliku koja im se ukazala.

Pitanja o našoj životinjskoj prirodi ključna su u borbi protiv klimatskih promena i uništenja životne sredine. Goruće probleme trenutno pokušavamo da rešimo polazeći od uverenja da smo iznad ostalih vrsta, zahvaljujući svojim intelektualnim sposobnostima. Kada bismo, međutim, shvatili da smo, u krajnjoj liniji, svi još uvek u istom čamcu, brzo

bismo počeli da razmišljamo i o drugačijim strategijama. A takve strategije postoje. One se, međutim, obraćaju manje našem razumu, a mnogo više našim instinktima; i upravo bi nam to moglo omogućiti onaj presudni korak napred koji nam je neophodan da bismo zaštitili prirodu, a samim tim i sebe same.

Poglavlje 1

Mi smo još uvek životinje

Otkako postoje prirodne nauke, zapadne kulture čoveka posmatraju kao nešto posebno, toliko posebno da verujemo kako je on iznad svih drugih vrsta. To se ogleda i u terminima kao što su viši i niži organizmi, što je zapravo neka vrsta rangiranja, vrednovanja. Prema takvom shvatanju, čovek se čak i sa strogo naučnog stanovišta izdvaja iz mora drugih vrsta.

Naši preci iz kamenog doba, od kojih se genetski nimalo ne razlikujemo, verovatno bi se od srca nasmejali našim uverenjima da nisu imali daleko ozbiljnije brige. Oni su znali da su samo jedna od mnogih životinjskih vrsta, da nisu iznad svih njih, već da su deo istog sveta. A deo tog sveta svakodnevno im je jasno pokazivao gde su granice *homo sapiensa*, i to toliko jasno da je opstanak naše vrste vekovima visio o koncu.

1.1. Opasnost od izumiranja

Najveće čudo u našoj evolutivnoj istoriji verovatno je to što i dalje postojimo, jer prirodno nismo osobito dobro

opremljeni za samoodbranu. Zato je naša vrsta u više navrata dospevala na sam rub izumiranja. Pre nego što pobliže osmotrimo događaje koji su oblikovali naše strategije preživljavanja, osvrnimo se najpre na arsenale koje su razvile druge vrste.

Mnoge biljke i životinje poseduju daleko bolje mehanizme za odbranu od napada drugih vrsta. Neke biljke, recimo, preko korena ili lišća izlučuju otrovne supstance ne bi li se oslobodile dosadne konkurencije. Primera radi, takav jedan trovač je orah. U društvu rođaka orah deluje prilično tolerantno, što potvrđuje i poslednja preostala orahova šuma u južnom Kirgistanu.³ No prema drugim biljkama orah je neumoljiv: on proizvodi supstancu koja se zove juglon, a ona preko uvelog lišća dospeva u zemlju i tamo sprečava klijanje tuđih semena.⁴

Kupine nastupaju daleko grublje. Protiv moćnih stabala imaju male šanse, jer ih ona brzo prerastu, pa im onda svojim gustim krošnjama zaklanjaju svetlost. Ali na ogolelim površinama, kakve recimo nastaju nakon napada štetočine po imenu potkornjak ili nakon silovitih oluja, kupina je obično prva spremna da zauzme teren. Njeni izdanci umeju da budu dugi po nekoliko metara; oni se obmotavaju oko mladica i čekaju zimu. Dok bukvama, hrastovima ili lipama opada lišće, kupina ostaje zelena. Kada padne sneg, beli pokrivač zadržava se na njenom lišću, gde oteža poput olova, pritiskajući čitave žbunove ka zemlji, zajedno sa mladicama drveća, koje se savijaju, lome i na kraju se često sasvim sasuše. Kupina, međutim, svake godine obnavlja svoje izdanke i uvek može da počne iz početka.

Životinje imaju još bogatiji odbrambeni arsenal. Njihovi zubi i kandže mogu dostići zastrašujuće dimenzije. Tako je, primera radi, bilo kod megaraptora, dinosaurusu grabljivca,

čije su kandže bile duge i do 35 centimetara (ali je uprkos tome izumro pre oko 70 miliona godina).⁵

Životinje sa otrovnim strelicama, poput meduza, još su sofisticiranije. Njihove žarne ćelije pri dodiru pucaju,⁶ i to pod pritiskom do 150 bara, što je šezdeset puta više od pritiska u automobilskim gumama, ispaljujući tako u protivnika otrovne harpune. Možda ste i sami iskusili njihove napade, koji umeju da rasteraju kupače čak i sa najlepših plaža. U ekstremnim slučajevima meduze mogu biti smrtonosne: otrov samo jedne kockaste meduze teorijski bi mogao da usmrti 250 ljudi.⁷

Primer a je bezbroj. Mogli bismo, recimo, da pričamo o bubama koje neprijatelje prskaju vrelom, ključalom tečnošću ili o zmijama koje otrov ubrizgavaju direktno u oči protivnika. Priroda ume i da pretera, opremajući pojedina stvorenja gotovo grotesknim oružjem – megaraptor nipošto nije izuzetak. Dobar primer bio je i praistorijski džinovski jelen, koji je izumro u Evropi tek pre oko 7000 godina. Njegovi rogovi imali su raspon i do četiri metra.⁸ U gustim šumama koje su se formirale nakon ledenog doba to je bio ozbiljan hendikep, na radost vukova.

Još jedan primer bio je sabljozubi tigar (*smilodon*), koji je izumro relativno nedavno. Lutao je Severnom i Južnom Amerikom i, uz retke izuzetke, nije bio mnogo veći od današnjih velikih mačaka. Najveći poznati primerak imao je oko 400 kilograma i očnjake duge do 20 centimetara.⁹ Da li su mu ti zubi na kraju donosili više štete nego koristi, da li ga je dotukao čovek kao lovac ili promena klime, to ne znamo. Činjenica je da za mačke, dugoročno gledano, takvi monstruozi zubi nisu bili dobro rešenje.

A čovek? Priroda nas je prilično skromno opremila. Očnjaci su nam smešno mali, a naši nokti ne bi zastrašili

nikoga. Ne proizvodimo otrov, a i ne trčimo brzo. Međutim, imamo neuobičajeno veliki mozak. Pomoću tog proteinskog procesora uspjeli smo da nadoknadimo mnoge nedostatke, mada su nam bile potrebne i dodatne fizičke sposobnosti.

Da bismo bolje razumeli zašto je to tako, pogledajmo kitove. I oni imaju veliki mozak, i smatra se da su izuzetno inteligentni: znaju da pevaju pesme, imaju sopstvene jezike i dijalekte, osmišljavaju složene strategije za lov, razvili su čak i prave-pravcate kulture. Ipak, nisu zavladali planetom kao mi. Zašto? Nedostaju im ruke. Kitovima ruke nisu ni potrebne, jer su brzi, otporni i žive u vodi, gde nema mnogo materijala za pravljenje oruđa, a ruke bez istinske primene samo bi im smetale. Zato im je umesto ruku evolucija podarila peraja, kao savršene instrumente za kretanje u vodi.

Slično je i kod pojedinih vrsta ptica. Papagaji i gavrani veoma su inteligentni. Njihove ruke razvile su se, međutim, u krila, što im onemogućava da precizno rukuju predmetima. Doduše, u izvesnoj su prednosti u odnosu na kitove. Kandže im omogućuju bar da drže grančice, koristeći ih kao jednostavno oruđe. U eksperimentima gavrani umeju da sastave oruđe od četiri elementa, npr. da spoje dva kraća štapića u jedan duži.¹⁰ Tu veštinu u prirodi pokazuju još samo čovekoliki majmuni – i ljudi.

Međutim, čovekova ruka je posebno osetljiv i vešt organ, a izdvajamo se i sposobnošću da koristimo obe ruke istovremeno, što nam omogućava da pravimo daleko složenije oruđe i oružje. Tek je ta kombinacija uma i motorike omogućila *homo sapiensu* da opstane. Noževi, koplja, a kasnije i luk i strela, našim su precima pružili nešto veću bezbednost.

Ta sposobnost naoružavanja dugo je vredela tek toliko da očuvamo kakvu-takvu ravnotežu sa drugim vrstama, ali nismo mogli da ostvarimo veliku prednost u odnosu na

njih ili da se proširimo na njihov račun. Tokom evolucije najveći problem čovečanstva nikada nije bila prenaseljenost, već egzistencija na rubu izumiranja. I ta je pretnja trajala stotinama hiljada godina.

Koliko je situacija bila dramatična, najbolje se vidi na primeru Evrope. Danas samo u Evropskoj uniji živi više od 446 miliona ljudi. U starijem kamenom dobu prostor koji sada zauzima EU bio je gotovo prazan. Neko ko bi tada putovao morao bi nedeljama da hoda pustim predelima da bi naišao na ljude. U periodu od pre 42.000 do pre 33.000 godina na evropskom kontinentu, u proseku, živelo je svega oko 1500 ljudi. Naselja su im bila koncentrisana: naših predaka najviše je bilo u jugozapadnoj Francuskoj, gde im je populacija dostizala 440 jedinki. Sledeća veća skupina nalazila se u severnoj Španiji – oko 260 stanovnika. Pored toga, postojala su još samo tri centra sa preko 150 ljudi, što je minimalni broj za održanje stabilne populacije. Manja plemena od 10 do 80 članova opstajala su samo zahvaljujući tome što su očigledno bila sklona putovanjima, koja su im omogućavala da održavaju veze sa većim zajednicama.¹¹ Možda upravo iz tih vremena potiče i naša današnja potreba za kretanjem, odlaskom na godišnji odmor i dalekim putovanjima.

Priroda je u ono vreme svakako mogla da podnese i nešto veći broj ljudi, ali način njihove ishrane nije dopuštao gušće naseljavanje. Sakupljanje bobica, oraha i korenja bilo je najmanji problem. U tome teško da bi mogla preterati i neuporedivo veća populacija. Uostalom, bobičasto voće i orasi oslanjaju se na to da će ih neko iskoristiti. To ne ugrožava njihov opstanak, naprotiv. Primera radi, seme kupine širi se konzumacijom i prolaskom kroz probavni trakt, što ovoj biljci omogućava da osvaja nova staništa.